

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ТОМ • 1

ЗАГАЛЬНА МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

За редакцією професора, доктора медичних наук Г. Я. Пилягіної

NK
PUBLISHERS

Вінниця
НОВА КНИГА
2020

УДК 159.97:616.89(075.8)

М42

*Рекомендовано вченою радою НМАПО імені П. Л. Шупика
як підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів
(протокол № 5 від 10.06.2020 р.)*

Колектив авторів:

Г. Я. Пилягіна, О. О. Хаустова, О. С. Чабан, К. В. Аймедов, Ю. О. Асєєва, О. П. Венгер, Н. О. Дзеружинська, О. В. Зубатюк, В. Д. Мішиєв, В. Ю. Омельянович, О. Г. Сиропятов, С. А. Чумак.

Рецензенти:

Напреско Олександр Костянтинович, доктор медичних наук, професор, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, завідувач кафедри психіатрії та наркології.
Гриневиц Євгенія Геннадійовна, доктор медичних наук, професор, Національна медична академія імені П. Л. Шупика, професор кафедри загальної, дитячої та судової психіатрії і наркології.

М42 **Медична психологія** : в 2-х т. Т. 1. Загальна медична психологія / [Г. Я. Пилягіна, О. О. Хаустова, О. С. Чабан та ін.] ; за ред. Г. Я. Пилягіної. – Вінниця : Нова Книга, 2020. – 288 с.

ISBN 978-966-382-850-3

Підручник “Медична психологія” складається з двох томів. У 1-му томі підручника висвітлені основні розділи загальної медичної психології. В ньому представлені розділи, які присвячені основним питанням щодо предмету та завдання медичної психології, короткого історичного нарису її розвитку, психічної діяльності та психічним процесам, нейропсихології, психології особистості й поведінки, віковій психології, видам і методам дослідження та медико-психологічної допомоги.

Даний підручник відповідає навчальним планам та програмам з медичної психології додипломного та післядипломного рівнів освіти та надає можливість набути знання впродовж навчання за цією спеціальністю.

Призначений для студентів медичних вищих навчальних закладів, інтернатури, магістратури та спеціалізації з медичної психології, а також для безперервного професійного навчання в межах післядипломної освіти.

УДК 159.97:616.89(075.8)

ISBN 978-966-382-850-3

© Колектив авторів, 2020

© Нова Книга, 2020

Зміст

Колектив авторів	6
Передмова	7
1. Медична психологія, її предмет та завдання. Організація медико-психологічної допомоги населенню	8
1.1. Предмет та завдання загальної та медичної психології. Роль психології у професійній діяльності медика (О. С. Чабан, О. О. Хаустова)	8
1.2. Основи організації медико-психологічної допомоги та сучасний стан медико-психологічної служби в Україні (Г. Я. Пилягіна)	10
2. Короткий історичний нарис розвитку медичної психології (О. С. Чабан, О. О. Хаустова, Г. Я. Пилягіна)	17
3. Психічна діяльність та психічні процеси	24
3.1. Загальна характеристика психічної діяльності (Г. Я. Пилягіна)	24
3.1.1. <i>Поняття психіки, її функцій, психічної діяльності та її явищ</i>	24
3.1.2. <i>Процес психічної діяльності. Вищі психічні функції</i>	26
3.1.3. <i>Загальна характеристика психофізіологічної основи вищих психічних функцій. Сигнальні системи ЦНС</i>	29
3.2. Окремі психічні процеси психічної діяльності (вищі психічні функції)	33
3.2.1. <i>Відчуття</i> (Г. Я. Пилягіна)	33
3.2.2. <i>Сприйняття</i> (Г. Я. Пилягіна)	37
3.2.3. <i>Увага</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова)	40
3.2.4. <i>Мислення</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова)	43
3.2.5. <i>Уявлення і уява</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова)	48
3.2.6. <i>Мова та мовлення</i> (Г. Я. Пилягіна)	50
3.2.7. <i>Пам'ять</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова)	55
3.2.8. <i>Емоції та почуття</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова)	60
3.2.9. <i>Психомоторна активність</i> (Г. Я. Пилягіна)	68
3.2.10. <i>Воля та вольова діяльність</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова, Г. Я. Пилягіна) ..	74
3.2.11. <i>Інтелект</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова, Г. Я. Пилягіна)	79
3.2.12. <i>Свідомість та самосвідомість</i> (О. С. Чабан, О. О. Хаустова)	83
4. Нейропсихологія (Г. Я. Пилягіна)	90
4.1. Історія розвитку та сучасна нейропсихологія	90
4.2. Понятійний апарат нейропсихології	95
4.3. Методи дослідження та діагностики порушень вищих психічних функцій у нейропсихології	98
5. Психологія особистості	106
5.1. Особистість. Структура, розвиток та здібності особистості. Я-концепція. Гармонійні і дисгармонійні особистості (К. В. Аймедов, Ю. О. Асеева)	106
5.2. Темперамент і характер (К. В. Аймедов, Ю. О. Асеева)	116
5.3. Механізми психологічного захисту особистості (Г. Я. Пилягіна, С. А. Чумак) ...	124

6. Психологія поведінки та соціальної активності	133
6.1. Поведінка: її чинники, елементи та наукові напрямки її вивчення (Г. Я. Пилягіна)	133
6.2. Особистісна та соціальна активність і соціальна діяльність (Г. Я. Пилягіна) ..	137
6.3. Поведінка в міжособистісних взаєминах (К. В. Аймедов, Ю. О. Асеева)	140
6.4. Долаюча поведінка (Г. Я. Пилягіна)	147
7. Вікова психологія	153
7.1. Загальні положення про вікову психологію (Г. Я. Пилягіна)	153
7.2. Загальна характеристика психічного розвитку і формування людини (О. П. Венгер)	155
7.3. Психологія окремих вікових періодів (О. П. Венгер)	162
7.3.1. Психологія дитинства і дорослішання	162
7.3.2. Психологія старіння	168
8. Методи дослідження в медичній психології	172
8.1. Загальні підходи у проведенні досліджень у медичній психології (Г. Я. Пилягіна)	172
8.2. Окремі методи дослідження, що застосовуються в медичній психології	176
8.2.1. Психологічна керована бесіда, психологічне, клінічне інтерв'ю (О. П. Венгер)	176
8.2.2. Анамнестичний метод дослідження (В. Д. Мішиєв, В. Ю. Омелянович) ..	183
8.2.3. Методи експериментально-психологічного дослідження (Н. О. Дзеружинська, О. Г. Сироп'ятов)	188
8.2.4. Методи дослідження психічних процесів та станів (Н. О. Дзеружинська, О. Г. Сироп'ятов)	193
8.2.5. Методи експериментально-психологічного дослідження особистості, темпераменту і характеру (В. Д. Мішиєв, В. Ю. Омелянович)	202
9. Види і методи медико-психологічної допомоги	215
9.1. Загальні уявлення про види і методи медико-психологічної допомоги (Г. Я. Пилягіна)	215
9.2. Психологічне консультування (Г. Я. Пилягіна)	217
9.3. Медико-психологічна корекція (Г. Я. Пилягіна)	221
9.4. Психотерапія. Основні форми, напрями та методи	225
9.4.1. Загальне уявлення про психотерапію. Основні етапи історії її розвитку як науки (Г. Я. Пилягіна, С. А. Чумак)	225
9.4.2. Основні фактори дії психотерапії та форми її застосування: індивідуальна, групова та сімейна (Г. Я. Пилягіна, С. А. Чумак)	229
9.4.3. Психодинамічний напрям у психотерапії: класичний психоаналіз З. Фреїда, аналітична психологія К. Г. Юнга (Г. Я. Пилягіна, О. В. Зубатюк)	235
9.4.4. Когнітивно-поведінковий напрям у психотерапії та його провідні методи (Г. Я. Пилягіна, О. В. Зубатюк)	240
9.4.5. Сугестивний напрям у психотерапії та його основні методи (Г. Я. Пилягіна, О. В. Зубатюк, С. А. Чумак)	246

9.4.6. Екзистенціально-гуманістичний напрям у психотерапії та його основні методи (Г. Я. Пилягіна, О. В. Зубатюк, С. А. Чумак).....	253
9.4.7. Напрямок тілесно-орієнтованої психотерапії (Г. Я. Пилягіна, О. В. Зубатюк).....	264
9.4.8. Напрямок арт-терапії та його основні методи (Г. Я. Пилягіна, О. В. Зубатюк).....	268

7. Вікова психологія

Медична психологія як наука, яка вивчає особливості психічної діяльності людини при наявності будь-яких проблем із фізичним чи психічним здоров'ям, торкається всього періоду життя індивіда. Саме тому знання основних положень вікової психології

є вкрай важливими з точки зору розуміння, як проходить психофізичний розвиток і трансформація у функціонуванні організму, в психічній діяльності і соціально-психологічній активності в різні періоди онтогенезу людини.

7.1. Загальні положення про вікову психологію

Г. Я. Пилягіна

Вікова психологія, або психологія розвитку, є окремою галуззю психологічної науки, яка має свій предмет досліджень — вікову динаміку психіки людини в усій сукупності закономірностей розвитку людини на різних етапах її індивідуального життя або онтогенезу. Вікова психологія вивчає розвиток психічних процесів (відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення, мовлення, уяви, емоцій тощо) і особистісних психологічних властивостей, що зумовлені віком, у різних вікових групах (у дітей, підлітків, юнаків та дорослих, людей похилого віку), а також динамічні зміни співвідношень між ними та різними видами діяльності людини. Окремим фокусом досліджень у віковій психології є формування психічних якостей особистості у дитячому віці, визначення факторів формування особистості, динамічних та структурних змін, що відбуваються з віком у психічній діяльності людини і свідчать про переходи від одних до

інших ступенів особистісного онтогенетичного розвитку.

Вікова психологія як психологія розвитку індивіда вивчає умови, що впливають на процес індивідуального особистісного розвитку, насамперед, співвідношення природних (спадковості, ступеня функціональної зрілості організму та ЦНС тощо) і соціальних факторів (умови життя, стиль виховання, рівень набутих знань та професійних вмінь і т.п.), а також визначає, як на психофізичний і психологічний розвиток індивіда впливають характеристики соціально-історичного періоду розвитку суспільства.

Вік — одна з фундаментальних категорій вікової психології. Це конкретний, відносно обмежений в часі ступінь психічного розвитку індивіда та його розвитку як особистості, який характеризується сукупністю закономірних фізіологічних і психологічних змін, що мають закономірну динаміку

та незворотність у ході життя людини. Вік поділяється на:

☉ хронологічний вік: період (у роках, місяцях, днях), прожитий від дня народження до певного відлічуваного моменту;

☉ біологічний вік: визначається сукупністю анатомічних і фізіологічних особливостей організму, які здебільшого відповідають віковим нормам для даної популяції.

Таблиця 1. Вікова періодизація за біологічними ознаками

Назва вікового періоду	Тривалість (роки)	
	хлопчики / чоловіки	дівчатка / жінки
Період новонародженості	28 днів з народження	
Грудний період	10 днів – 1 рік	
Раннє дитинство	1–3	
Перше дитинство	4–7	
Друге дитинство	8–12	8–11
Підлітковий період	13–16	12–15
Юнацький період	17–21	16–20
Зрілий вік, 1-й період	22–35	21–35
Зрілий вік, 2-й період	36–60	36–55
Похилий вік	61–74	56–74
Старечий вік	75–90	
Довгожителі	90 і більше	

Біологічний вік не завжди збігається з хронологічним. Наприклад, у людей, які вміють радіти життю, мають активну життєву позицію, ведуть здоровий спосіб життя, біологічний “годинник” відстає від хронологічного: вони на вигляд молодші за своїх ровесників, часто стан їх здоров'я, як фізичного, так і психічного (психологічного благополуччя), набагато кращий “середньостатистичного”. Тоді як в індивідів, що нехтують здоров'ям та життям (наприклад, у наркоманів та

алкоголиків), біологічний “годинник” набагато випереджає хронологічний. Тобто, специфіку віку детермінує сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, яка зумовлює незворотну передбаченість та особливості переходу від одного етапу вікового розвитку до наступного.

Психологічні характеристики віку визначаються конкретно-історичними умовами, в яких живе людина, тобто здійснюється розвиток індивіда, характером виховання, особли-

востями його соціальної діяльності та спілкування. У психологічній практиці існує цікавий, але суперечливий термін – психологічний вік. Це розуміння віку людини, який визначається співвідношенням рівня психологічного (психічного) розвитку людини і середньостатистичними нормами певних психічних проявів популяції, що є характерними для того чи іншого віку. Людина особисто, суб'єктивно може оцінити, на який психологічний вік вона себе відчуває. Для будь-кого відчуття психологічного віку не є сталим, воно може змінюватися залежно

від ситуації, в якій знаходиться людина. Якщо людина в багатьох ситуаціях відчуває себе за психологічним віком значно молодшою біологічного віку, це проявляється інфантильними патернами поведінки, що може викликати проблеми в стосунках і з взяттям на себе відповідальності в будь-яких сферах власного життя та діяльності. Якщо людина психологічно старша за свій біологічний вік, це часто є проявом хронічної втоми або депресивних станів, що негативно впливає на міжособистісні стосунки, призводить до відчуття самотності та безнадії.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке вікова психологія і яким є предмет її досліджень?
2. Як у віковій психології трактується поняття “вік”?
3. Яка різниця між хронологічним та біологічним віком людини?
4. Що таке психологічний вік людини?

7.2. Загальна характеристика психічного розвитку і формування людини

О. П. Венгер

Знання рушійних сил індивідуального розвитку психіки, закономірностей переходу від попередніх періодів до наступних, від нижчих станів до вищих та з'ясування індивідуальнотипологічних відмінностей у психічному розвитку від немовляти до геріатричного віку є необхідними для встановлення чинників, що їх детермінують та дезадаптують. Особливо це стосується дитячого періоду, коли існує підвищений ризик виникнен-

ня психічних розладів. Недостатністю розвитку ЦНС, недосконалістю її реагування пояснюється той факт, що нервово-психічні реакції дітей як у нормі, так і при патології мають свої, характерні лише їм особливості проявів, перебігу та завершення психічних розладів. Бо діти більше, ніж дорослі, залежать від впливу зовнішніх і мікросоціальних факторів. Організм дитини безперервно росте і розвивається, постійно перебудову-